

References

1. Goncharenko S.U. Ukrayins'kyj pedagogichnyj encyklopedychnyj slovnyk / Semen Goncharenko // Vy'd. 2, dopovnene i vypravlene – Rivne: Voly'ns'ki oberegy', 2011. – 522s.
2. Mul'ty'medijni sy'stemy' yak zasoby' interaktyvnogo navchannya: posibnyk / av.: Zhaldak M. I., Shut M. I., Zhuk Yu. O., Dementiyevs'ka N. P., Pinchuk O. P., Sokolyuk O. M., Sokolov P. K. / Za redakciyeyu: Zhuka Yu. O. – K.: Pedagogichna dumka, 2012. – 112 s.
3. Nacional'na strategiya rozvytku osvity v Ukrayini na 2012-2021 roky [Elektronnyj resurs]. – Rezhy'm dostupu: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
4. Poyasok T. B. Vzayemozv'yazok sy'stemy' osvity ta informacijnogo suspil'stva / T. B. Poyasok, O. I. Bespartochna // Inzhenerni ta osvitni tehnologiyi. – Kremenichuk, 2014. – Vy'p. 4 (8). – S. 35–41.
5. Strel'nikov V. Yu. Suchasni tehnologiyi navchannya u vy'shhij shkoli: modul'nyj posibnyk dlya sluxachiv avtors'ky'x kursiv pidvy'shennya kvalifikaciyi vykladachiv MIPK PUET / V. Yu. Strel'nikov, I. G. Britchenko // – Poltava: PUET, 2013. – 309 s.
6. Shy'man O. I. Proektny' pidxid do navchannya informacijny'x tehnologij magistriv-pedagogiv / O.I. Shy'man // Materialy naukovy'chynogo seminaru "Informacijni tehnologiyi v navchal'nomu procesi". – Odesa: Vy'd. VMV, 2009. – 114 s.
7. YuNESKO programa "Informaciya dlya vsix" [Elektronnyj resurs]. – Rezhy'm dostupu: <https://en.unesco.org/programme/ifap/>

Одержано статтю: 16.08. 2018

Прийнято до друку: 30.08.2018

УДК 373.5.016: 37.001. – 811.161.1

DOI:10.15330/esu.13.108-114

Лариса Шевцова,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Житомирський державний університет ім. І. Франка
(м. Житомир, Україна)

Любов Башманівська,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Житомирський державний університет ім. І. Франка
(м. Житомир, Україна)

Larysa Shevtsova,

Candidate of pedagogical sciences (PhD),
associate professor, Ivan Franko Zhytomyr State
University (Zhytomyr, Ukraine)
lshevtsova@ukr.net

Liubov Bashmanivska,

Candidate of pedagogical sciences (PhD), associate
professor, Ivan Franko Zhytomyr State University
(Zhytomyr, Ukraine)
lyubov_andreevna11@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

THE FORMING OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS-PHILOLOGISTS

У статті зосереджено увагу на важливості комунікативного аспекту на заняттях з фахової методики. На основі аналізу наукових джерел авторами розкрито суть поняття “комунікативна компетентність”, “компетентність майбутнього вчителя російської мови” та підкреслено необхідність залучення всіх компонентів комунікації до активного володіння навчальним предметом. Зазначено, що в структурному плані комунікативна компетентність є комплексним явищем та охоплює ряд компонентів: розвиток зв'язного мовлення, володіння аудиторією, вміння висловлювати думку тощо. Стисло описано основні фактори вираження думки. Наголошується на доцільності комунікативного

спрямування у вивченні російської мови. Подальший розгляд подібних питань стане у нагоді викладачам у пошуку ефективних методів навчання.

Ключові слова: комунікативна компетентність, компетентність, компетентність майбутнього вчителя російської мови, мовленнєва комунікація.

The article focuses on the importance of the communicative aspect in the lessons of the professional methodology. On the basis of the analysis of scientific sources, the authors of the article discuss the essence of the concepts of "communicative competence", "competence of the future teacher of the Russian language" and emphasize the need to involve all components of communication in the active possession of the subject. It is noted that in structural terms, communicative competence is a complex phenomenon and encompasses a number of components: the development of coherent speech, the possession of an audience, the ability to express opinions, etc. The main factors of expression of thought are briefly described. It is emphasized that the expediency of communicative direction in the study of Russian language is important. Further consideration of such issues will be useful for teachers in finding effective teaching methods.

The report examines one of the important issues of modern linguodidactics – the role and place of lexical exercises, which contribute to the development of coherent speech of students-philologists who speak Russian well, but do not use it actively. Great importance is given to the formation of a sufficient vocabulary of future teachers of the Russian language, the ability to use and introduce new words into active use, the ability to work constantly on clarifying their lexical meaning. For this purpose at the Russian language classes various types of work are conducted, the important place among which have lexical exercises. The task of the teacher is to find among them the most optimal ones, which are suitable in this training situation. Particular attention is given to situational lexical exercises, which are built using the activation of cognitive activity. There are given the examples of lexical exercises designed for foreign students who know well the closely related language (Ukrainian). These exercises can be used during the teaching of the course "Culture of Russian Speech" for students of philology specialty "Russian language and literature" in the pedagogical university.

Key words: communicative competence, competence, competence of the future teacher of the Russian language, speech communication.

Постановка проблеми. Сучасні зміни у суспільстві суттєво впливають на усвідомлення важливості володіння мовами, на розширення кількості мов у активному користуванні, на рівень фахової підготовки студентів. Внаслідок цього виникає тенденція до зростання ролі мови в усіх сферах діяльності людини, що зумовлює новий підхід до навчання мови, суть якого полягає у зміні деяких аспектів методики викладання мовної системи та у формуванні цілого ряду компетентностей у майбутнього вчителя-словесника.

Спираючись на багаторічний досвід методистів, слід зазначити, що навчання мови, у т. ч. російської, важливе для розширення світогляду студентів, для підвищення загального культурного рівня. Таким чином, сьогодні важливо виробити мовну політику, яка б сприяла задоволенню особистих та громадських потреб людини. Цьому сприятимуть, крім іншого, інноваційні технології навчання мови, що впливають на формування комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень. Наявні психологічні дослідження науковців (Б. Баєва, Л. Виготського, І. Зимньої [1], О. Леонтьєва [3], І. Синиці та інших) свідчать про важливість врахування діяльнісного підходу у вивченні мови. У працях В. фон Гумбольдта і Ф. де Соссюра говориться про провідну роль мови в процесі комунікації. Мовленнєву діяльність у навчанні української мови досліджували О. Біляєв, Н. Голуб, С. Караман, О. Кучерук [2], М. Пентилук [4], Г. Шелехова та

інші науковці. Методикою навчання російської мови в Україні займалися Л. Булаховський, С. Чавдаров, Г. Іваницька, Н. Пашковська, Л. Бей, Н. Ушакова, Г. Циганенко та ряд інших провідних фахівців. Однак проблема змісту та способів навчання російської мови залишається однією з найважливіших проблем сучасної методики.

Актуальність цієї статті зумовлена виявленими протиріччями між наявними в україномовних студентів знаннями з російської мови та недостатніми вміннями їх правильно використовувати, а також між вимогами вільно володіти російською мовою з метою навчати учнів та недостатньо розробленою методикою навчання комунікативної діяльності студентів-філологів.

Мета статті полягає в окресленні змісту комунікативного навчання в методиці викладання російської мови та визначенні необхідних завдань для формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників.

Виклад основного матеріалу. Посилення необхідності належно володіти іноземними мовами (у т. ч. російською), зростання значення мови в житті суспільства, активна міжнародна діяльність зумовили модернізацію змісту навчання мови, спрямованого на забезпечення можливості спілкування людей у різних сферах діяльності, норми моралі та моделі поведінки. Принцип комунікативного спрямування у навчанні мови стає провідним, передбачає необхідність вільного володіння мовою.

Предмет “методика навчання російської мови” займає у цьому питанні особливе місце, оскільки студенти мають можливість продемонструвати свій рівень володіння російською мовою на високому рівні, що дозволяє їм пояснювати мовний матеріал, добирати приклади, швидко реагувати та корегувати мовлення потенційних учнів. З цього приводу доречним вбачається у викладанні предмета методики мови зосередити увагу на формуванні у студентів вмінь швидко орієнтуватися в мовленнєвій ситуації, вміло реагувати на почуте, грамотно висловлювати власну думку, вміло користуватися мовними засобами тощо.

Виходимо з розуміння освітньої університетської діяльності та її результатів як нової системи універсальних знань, умінь та навичок, досвіду самостійної діяльності та особистої відповідальності студентів за формування сучасних компетентностей.

Ще в 60-ті роки ХХ ст. Н. Хомський розмежував поняття “компетенція” (знання своєї мови мовцем – слухачем) і вживання мови в конкретних ситуаціях. Лише в ідеальному випадку це вживання безпосередньо відображає компетенцію. У дійсності ж, за Н. Хомським, саме вживання є актуальним виявленням компетенції як потенційних можливостей мовця [6]. Вживання в реальності пов’язане з мисленням, з реакцією на використання мови, з навичками, тобто пов’язане з досвідом конкретної людини. Р. Уайт, Д. Хаймс та інші вчені зазначали, що категорія компетенції змістовно наповнюється особистими складовими, враховуючи мотивацію. Відтак проводяться дослідження різних видів мовної компетенції, вводиться поняття “комунікативна компетентність”. Таким чином, ще в 60-ті роки минулого століття закладене розуміння відмінностей між поняттями “компетенція” та “компетентність”. Остання трактується як особисто зумовлений досвід соціально-професійної діяльності людини, що спирається на її знання та інтелект. У роботі Дж. Равена “Компетентність у сучасному суспільстві” (1984) [5] компетентність визначається як явище, що складається з великої кількості відносно незалежних компонентів, деякі з яких стосуються когнітивної або емоційної сфери. Ці

компоненти можуть заміняти один одного як складові ефективної поведінки. Види компетентностей є вмотивованими здібностями, співвідносними з цінностями.

Таке розуміння понять набуло продовження у різних методиках, у т. ч. навчання української та російської мов. Під поняттям “компетентнісний підхід” О. Савченко, І. Дроздова, О. Семенов, О. Горошкіна та інші методисти розуміють спрямування освітнього процесу на формування компетентної особистості, яка зможе орієнтуватися в суспільстві та розв’язувати професійні та життєво необхідні завдання [2]. З цього погляду видається особливо значимим усвідомлення важливих питань на заняттях з методики навчання російської мови як фахової дисципліни. Компетентнісний підхід в освіті тісно пов’язаний з особистісно зорієнтованим, розвивальним, діяльнісним та рядом інших підходів, він стосується особистості здобувача освіти. Компетентісно орієнтоване навчання спирається на те, що учасники навчальної взаємодії (учень – учитель, студент – викладач) знаходяться в суб’єкт-суб’єктних стосунках.

Отже, відштовхуємося від усвідомлення того, що комунікативна компетентність – це здатність учня (студента) якісно та кваліфіковано здійснювати мовленнєвий акт на високому рівні, враховуючи складові ситуації спілкування (місце, час, мету, тему спілкування тощо).

Оволодіння комунікативною компетентністю ставить за мету сформувати ідею комунікативної діяльності, пов’язаної з різними аспектами міжособистісного, групового й масового спілкування [3]. Оскільки одиниці комунікації – це мовленнєві комунікативні акти, які породжуються ситуаціями й відбуваються між двома особами та більше (прохання, запитання, ствердження тощо), то для практики формування комунікативної компетентності ключовими є ідеї ситуативного підходу та мовленнєвої інтеракції [2], тобто створення комунікативних ситуацій, в яких студенти є мовленнєвими партнерами, що є важливим видом діяльності на заняттях з методики російської мови.

Усі компоненти комунікативної компетентності взаємопов’язані через поняття мовних та мовленнєвих контекстів і володіння ними відбувається комплексно [1]. Якщо мовний контекст передбачає хороше орієнтування у лінгвістичному матеріалі, то мовленнєвий контекст – це вміння продемонструвати теоретичні знання, швидко здійснювати зворотну реакцію. Відтак комунікативна компетентність – це знання конкретного лінгвістичного матеріалу, вміння аналізувати набуті знання, добираючи найнеобхідніше у кожній конкретній ситуації спілкування.

Компетентність майбутнього вчителя російської мови формується поступово. Для того, щоб розвивати на уроці російської мови особистісні якості, вчитель повинен перетворити навчальний процес у нову технологію, для якої важливі: універсальність (технологію слід застосовувати на всіх етапах навчання), інтенсивність (технологія повинна підсилювати процес розвитку учнів), результативність (технологія дозволяє отримати результати розвитку – особисті якості), багатоплановість (технологія повинна сприяти розвитку практично всіх особистісних якостей учня).

До набутих творчих досягнень учителя слід віднести гнучкість та варіативність змісту освіти, відсутність жорстких вимог до планування й організації освітнього процесу, багаторівневості та багатofункційності середніх навчальних закладів, можливість використовувати інноваційні технології, підвищення наукового потенціалу педагогічних кадрів. Крім указанного, до активного володіння навчальним предметом слід залучити всі компоненти комунікації, оскільки комунікативна компетентність у структурному плані є комплексним явищем, що охоплює рід

компонентів: розвиток зв'язного мовлення, вмiле володiння аудиторiєю, навички чiтко висловлювати думку, бачити зворотну реакцiю аудиторiї тощо.

До основних факторiв вираження думки слiд вiднести потреби, iнтереси учнiв, iхнi цiннiснi орiєнтацiї, установки на активне користування мовою, створення позитивних стереотипiв. На формування та динамiку розвитку думки в учнiв впливають моральнi, полiтичнi, правовi, економiчнi та iншi умови. Все це слiд враховувати студенту, який тренується у проведеннi урокiв, адже вiн повинен бути готовим до рiзних запитань з боку учнiв, на високому комунiкативному рiвнi повинен на них реагувати.

Проведення студентами урокiв росiйської мови вимагає якiсної попередньої пiдготовки. Викладачам слiд навчити студентiв, у першу чергу, вiльно володiти мовним матерiалом, швидко та без сумнiвiв вибирати правильний мовний варiант з декiлькох можливих. Цьому прислужиться виконання лiнгвiстичних завдань рiзного рiвня складностi. Слiд сформуванi вминня бачити правильний варiант вiдповiдi, вводити його в контекст, правильно складати речення, будувати власнi та виправляти чужi вiдповiдi тощо.

Важливу роль вiдiграють лiнгвiстичнi завдання, якi готують студентiв до належного рiвня володiння методикою росiйської мови. Наведемо такi приклади.

Завдання 1. *Выберите правильную форму слова. С тремя из них составьте сложные предложения.*

Съестъ две рыбки/ двух рыбок, вывести положительные типы/ положительных типов, их было пятеро/ пять, трое лисиц/ три лисицы, свойствен/ свойственен, бездействен/ бездейственен, слаще/ слаже, пара ботинок/ ботинков, пара носок/ носков, среди туркмен/ туркменов, среди турок/ турков, несколько ампер/ амперов, несколько грамм/ граммов, отряд драгун/ драгунов, несколько басен/ басней, двускатная/ двухскатная крыша, по два килограмма/ по двух килограммов, уведомить: уведошь/ уведоми, положить: положи/ полож, колышет/ колыхает, мурлычет/ мурлыкает, кличет/ кликает, капают/ каплет лекарство, двигает/ движет мебель, утих/ утихнул, много народу/ народа, описывать бактерии/ бактериев, поймать двух рыбок/ две рыбки, поехали на метро/ на метре, нас было три/ трое, соответствен/ соответственен, бесчувствен/ бесчувственен, ловче/ ловчее, пара валенок/ валенков, кило апельсин/ апельсинов, среди румын/ румынов, среди узбек/ узбеков, несколько аршин/ аршинов, несколько килограмм/ килограммов, отряд гусар/ гусаров, несколько кочерег/ кочергов, двукрылые/ двухкрылые насекомые, по три месяца/ по трех месяцев, почистить: почисти/ почисть, выправить: выправи/ выправь, щиплет/ щипет, мяукает/ мяучит, сыплет/ сыпет, крыша каплет/ капает, им движет/ двигает чувство сострадания, отверг/ отвергнул, привык/ привыкнул, исчез/ исчезнул.

Завдання 2. *Определите род имен существительных:*

Вуаль, просек/ просека, манжет/ манжета, моль, шампунь, тюль, рельс/ рельса, кашне, шимпанзе, кенгуру, леди, денди, Миссисипи, Чили, США, Тбилиси, Капри, Конго, Сан-Франциско, овощ, толь, мозоль, бандероль, шоссе, какаду, колибри, кофе, плацкарт/ плацкарта, кашпо, метро, Баку, Брно, Кутаиси, Осло, Бордо, Колорадо, Токио, Хельсинки.

Завдання 3. *Поставьте ударение в словах.*

Смелый, смела, смело, смелы, белый, бела, бело, белы, бледный, бледна, бледен, бледно, бледны, вязкий, вязка, вязко, вязок, вязки, тенистый, неутомима, неутомимы, сковороды, сковородам, сковородами, о сковородах, щеки, на щеках,

щеками, щекам, десна, десны, десне, десну, деснами, доска, досок, досками, на досках.

Виконання таких та подібних завдань є важливим компонентом підготовки студентів до володіння матеріалом шкільного підручника з російської мови. Тренування у виконанні вправ і завдань сприятиме формуванню орфографічних, пунктуаційних та орфоепічних умінь та навичок. Однак у проведенні уроку вони повинні виконуватись автоматично, оскільки головними стають комунікативні вміння та навички студентів. Цьому сприятиме постійне тренування у вирішенні мовленнєвих ситуацій.

Головна роль відводиться власне комунікативним завданням, які допомагають краще орієнтуватися в ситуації мовленнєвого спілкування. Наведемо приклади таких завдань.

Завдання 1. Определите стиль и тип текста. Назовите признаки этого стиля, сферу употребления, охарактеризуйте речевую ситуацию.

Тригорский парк пропитан солнцем. Такое впечатление остается от него почему-то даже в пасмурные дни. Свет лежит золотыми полянами на веселой траве, зелени лип, обрывах над Соротью и на скамье Евгения Онегина. От этих солнечных пятен глубина парка, погруженная в летний дым, кажется таинственной и нереальной. Этот парк как будто создан для семейных праздников, дружеских бесед, для танцев при свечах под черными шатрами листьев, девичьего смеха и шуточных признаний. Он полон Пушкиным и Языковым.

Михайловский парк – приют отшельника. Это парк, где трудно веселиться. Он немного угрюм со своими вековыми елями, высок, молчалив и незаметно переходит в такие же величественные, как и он сам, столетние и пустынные леса. Только на окраинах парка сквозь сумрак, всегда присутствующий под сводами старых деревьев, вдруг откроется поляна, заросшая блестящими лютиками, и пруд с тихой водой. В него десятками сыплются маленькие лягушки.

Главная прелесть Михайловского парка в обрыве над Соротью и в домике няни Арины Родионовны – единственном домике, оставшемся от времен Пушкина. Домик так мал и трогателен, что даже страшно подняться на его ветхое крыльцо. А с обрыва над Соротью видны два синих озера, лесистый холм и наше вековечное скромное небо с уснувшими на нем облаками.

К. Паустовский

Завдання 2. Расскажите своим ученикам о необходимости хорошо владеть русским языком. Используйте примеры из жизни. Какая роль при этом отводится общению?

Завдання 3. Опишите свою поездку в другой город, используя причастные обороты, вставные слова. Адресат – ваши одноклассники. Продумайте тему, основную мысль высказывания. Заинтересуйте слушателей интересными деталями путешествия.

Подібні комунікативні завдання сприятимуть формуванню вмінь та навичок орієнтуватися в мовленнєвій ситуації, створять комунікативну базу, визначать необхідний активний та пасивний запас слів.

Підготовка до проведення уроків російської мови, тобто виконання комунікативних завдань студентами, не обмежується лише вказаними видами роботи. Цьому складному виду діяльності сприятиме правильно продуманий довготривалий навчальний процес з використанням традиційних та нових засобів.

Сучасні інноваційні технології не лише допомагають краще засвоїти мовний матеріал, а й максимально наближають процес навчання до реальних умов живого спілкування. Особливо важливо використовувати записані відеоуроки високого навчального рівня, що сприятимуть формуванню чіткого уявлення про рівень необхідних мовленнєвих умінь та навичок, підвищенню мотивації у вивченні російської мови, комунікативній компетентності студентів.

Висновки. Сучасна методика навчання російської мови враховує її роль як засобу спілкування, підкреслює необхідність підсилення комунікативної діяльності в навчальних завданнях. Недостатній якісний контакт з носієм мови, а інколи його відсутність ускладнюють завдання, а тому підвищується значення використання мовленнєвих навчальних завдань. З метою побудови міцного навчального підґрунтя для якісного володіння мовою, яка вивчається, слід виходити з мети використання і змісту навчання російської мови, враховувати ряд загальнодидактичних і власне методичних принципів, методів навчання, які сприятимуть формуванню комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Орієнтуючись на кінцевий результат навчання, до змісту комунікативної компетентності слід віднести формування навчально-комунікативних, навчально-організаційних і навчально-інтелектуальних умінь та навичок. Відтак належне володіння студентів-русистів комунікативною компетентністю допомагає їм у професійному та щоденному житті, значно спрощує живе спілкування, підвищує загальний інтелектуальний рівень особистості.

Література

1. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр подготовки качества специалистов, 2004. – 40 с.
2. Кучерук О. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу / О. Кучерук // Вісник Житомирського державного університету. Вип. 53. Педагогічні науки. – 2010. – С. 77 – 82.
3. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Учебник для студентов высш. уч. заведений / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл, Академия, 2005. – 288 с.
4. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Українська мова і література в школі. – 2006. – №1. – С. 15-20.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
6. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 123 с.

References

1. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetentnosti kak rezultativno-celevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii / I.A.Zimnyaya. – M.: Issledovatel'skiy centr podgotovki kachestva specialistov, 2004. – 40 s.
2. Kucheruk O. Metody formuvannya komunikativnoyi kompetentnosti v protsesi pedahohichnoho dyskursu / O. Kucheruk // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Vyp. 53. Pedahohichni nauky. – 2010. – S. 77-82.
3. Leontyev A.A. Osnovy psikholingvistiki. Uchebnik dlya studentov vyssh. uch. zavedeniy. – M.: Smysl, Akademiya, 2005. – 288 s.
4. Pentylyuk M. Kontseptualni zasady komunikativnoyi metodyky navchannya ukrayinskoyi movy / M. Pentylyuk, O.Horoshkina, A. Nikitina // Ukrayinska mova I literatura v shkoli. – 2006. – 1. – S. 15-20.
5. Raven J. Kompetentnost v sovremennom obshchestve: vyyavleniye, razvitiye i realizaciya / J. Raven. – M.: Kogito-Centr, 2002. – 396 s.
6. Chomskiy N. Yazyk i myshleniye / N. Chomskiy. – M.: Izd-vo MGU, 1972. – 123 s.

Одержано статтю: 10.08.2018

Прийнято до друку: 23.08.2018